

רבי פנחס בן יאיר, רבי שמעון בר יוחאי ו"מסילת ישרים"

הקדמה
רבי פנחס ומידת הנקיות
רבי פנחס החסיד המלומד בניסים
אמרותיו של רשב"י ויישומן ב"מסילת ישרים"
סיכום

הקדמה

רבי משה חיים לוצאטו (הרמח"ל) ב"מסילת ישרים" שלו משתמש בברייתא של רבי פנחס בן יאיר כמסגרת הסולם, שבעזרתו מעלה הוא את הקורא בספרו מעלה אחר מעלה במדרגות הפרישות והחסידות. הברייתא האמורה מצויה במקורות אחדים במשנה ובתלמודים¹, ובנוסף היא נמצאת במסכת דרך ארץ זוטא²; מסכת זו נקראה בכת"י בשם 'מסכת יראת חטא', ביטוי המצוי גבוה בסולם הדרגות להתעלות בברייתא הנדונה³. אמנם ספר מס"י מבוסס על הנוסח המצוי בבבלי

1 משנה, סוטה סוף פרק ט משנה טו; ירושלמי, שבת פ"א ה"ג, ג ע"ג; שם, שקלים פ"ג ה"ג, מז ע"ג; בבלי, עבודה זרה כ, ב; שיר השירים רבה, א ט; מהדורת ש' דונסקי עמ' ז ועוד. ראו גם ר' בחיי בן יוסף אבן-פקודה, חובות הלבבות, שער חשבון הנפש, ירושלים תשכ"ד, פרק ג עמ' רנג. המקורות שבירושלמי מלווים כל חלק וחלק של הברייתא בפסוקים, מה שאין כן במקור שבבבלי עבודה זרה. זאת ועוד, ישנם שינויים ביניהם בכל מה שקשור בפרוט שלבי הסולם של בניין המוסר כפי שנבנה במאמרו של רבי פנחס; ראו י' אביב, "מסילת ישרים מאת החסיד האמיתי רמח"ל, ירושלים תשנ"ד, עמ' שמו.

2 פרק ראשון. מהדורת ד' שפרבר, ירושלים תשנ"ד, עמ' 13; ש' ספרא, "משנת חסידים בספרות התנאים", ארץ ישראל וחכמיה בתקופת המשנה והתלמוד, ירושלים תשמ"ד, עמ' 155. שינוי בסדר פרטי הברייתא כפי שמופיע במסכת עבודה זרה, מצוי גם אצל א' ילינק, בית המדרש, חלק שישי, ירושלים תשכ"ז, עמ' 117. ראו גם א' עפשטיין, מקדמוניות היהודים ב, ירושלים תשי"ז, עמ' קלח. ב' ז' בכר, רבי פנחס בן יאיר, אגדות התנאים ב 2, תל אביב תרפ"ח, עמ' 158-161.

3 ואף שני הקטעים שפרסם היגער, מסכתות זעירות, נויארק תרפ"ט, עמ' 73 ואילך עמ' 82 ואילך, המכונים מסכת יראת חטא נוסח א' ונוסח ב', אינם אלא נוסחאות שונות למסכת דרך ארץ זוטא. יש לציין שתוכנה של מסכת דרך ארץ הינו ענייני חסידות ויראת שמים,

עבודה זרה, אולי משום שלדעת רמח"ל נוסח זה הוא המדויק מכולם. הרי נוסח הברייתא שם:

אמר רבי פנחס בן יאיר: תורה מביאה לידי זהירות⁴. זהירות מביאה לידי זריזות, זריזות מביאה לידי נקיזות, נקיזות מביאה לידי פרישות, פרישות מביאה לידי טהרה, טהרה מביאה לידי חסידות, חסידות מביאה לידי ענוה, ענוה מביאה לידי יראת חטא, יראת חטא מביאה לידי קדושה, קדושה מביאה לידי רוח הקודש, רוח הקודש מביאה לידי תחיית המתים; וחסידות גדולה מכולן...

נתייב הברייתא מוליכים אל הנאמר בתורה (דברים י, יב-יג): "ועתה ישראל מה ה' אלוקיך שאל מעמד, כי אם ליראה את ה' אלוקיך, ללכת בכל דרכיו, ולא הבה אתו, ולעבד את ה' אלוקיך בכל לבבך ובכל נפשך, לשמור את מצות ה' ואת חקתיו אשר אנכי מצוה היום, לטוב לך". עבודת ה' כוללת אפוא את היראה, ההליכה בדרכיו, אהבתו יתברך, שלמות הלב ושמירת כל המצוות. רמח"ל פורש את פירושו לפסוקים אלו⁵: "היראה היא יראת רוממותו יתברך שיירא מלפניו כמו שיירא מלפני מלך גדול ונורא... ההליכה בדרכיו כולל עניין יושר המדות ותקונם... האהבה: שיהיה נקבע בלב האדם אהבה אליו יתברך עד שתתעורר נפשו לעשות נחת רוח לפניו, כמו שלבו מתעורר לעשות נחת רוח לאביו ולאמו... שלמות הלב הוא, שתהיה העבודה לפניו בטוהר הפונה, דהיינו לתכלית עבודתו בלבד ולא לשום פניה... שמירת כל המצוות כמשמעו, דהיינו שמירת כל המצוות פלן בכל דקדוקיה ותנאיהן". יראת ה' הנמנית ראשונה בפסוקים הנ"ל מקבלת ביטוי גם בדברי איוב (כח, כח): "הן יראת ה' היא חכמה"; 'חכמה' זו אכן מצריכה עיון ולימוד.

רבי פנחס ומידת הנקיזות

האם רבי פנחס החסיד⁶, אשר פירט את המידות המעלות את האדם ממדרגה למדרגה בברייתא הזו, תיאר בכך את אורח חיי עצמו? אין זה מן הנמנע שאכן כך

ענוה וצניעות, וכל כולה אינו אלא המשך לפתיחה של המסכת בה נאמר שדרכו של תלמיד חכם להיות: "עניו ושפל רוח, זריז וממולח, עלוב (=ענו) ואהוב לכל ושפל רוח לאנשי ביתו, ירא חטא ודורש את האדם לפי מעשיו, ואומר כל מה שיש לי בעולם הזה אין חפץ בו לפי שאין העולם הזה שלי".

4 משפט זה חסר בכ"י (עיינו דקדוקי סופרים על אתר והע' כ שם), אם כי ברור שהתורה מהווה את הבסיס הראשון ועליה מוצבים שאר השלבים של בניין המוסר. ראו ל' וולפסברג, כל כתבי רמח"ל - מסילת ישרים, תל אביב 1960, מבוא עמ' ט-יב.

5 לקוח מתוך הקדמתו של רמח"ל ל"מסילת ישרים". ראו עוד הרב חיים יצחק ליפקין, מסילת ישרים, תל-אביב 1956, הקדמה עמ' יא-יב.

6 תנא בן הדור החמישי, חתנו של רבי שמעון בן יוחאי אשר למד עמו תורה, ראו שבת לג, ב (לפי הזוהר בלק ח"ג היה רבי פנחס חותנו של רבי שמעון, אך כבר א' היימאן קיבל את

הוא⁷, שהרי קשה לסבור שיתווה דרך חיים לאחרים מבלי שהוא עצמו יאמץ אותה תחילה. כך אמירתו "אל יהרהר אדם ביום ויבא לידי טומאה בלילה"⁸ מכוונת את האדם לנקוט במידת הזהירות, ולשמור על מחשבה מזוקקת וטהורה. אמירה זו נצמדת אל הפסוק (דברים כג, י) "...ונשמרת מכל דבר רע", המבואר בדברי רמח"ל בביאור מידת הנקיות⁹: "מידת הנקיות היא היות האדם נקי לגמרי מכל מדה רעה ומכל חטא... אך האדם אשר טהר מזה הנגע (תאוה) לגמרי ונקי מכל רשם רע שמשארת התאוה אחריה, הנה ראיתו תהיה ברורה לגמרי והבחנתו זכה ולא תטהו החמדה לשום דבר, אלא כל מה שהוא חטא, אפילו שיהיה קל שבקלי החטאים, תפירהו שהוא רע ותרחיקהו ממנו...". אמירה זו מנתבת אותנו אל אותן עבירות שהטבע מחמך, כלומר סוג עבירות הדורש מן האדם מאבק והתמודדות נגד יצר הרע. ואכן, כך נכתב ב"מסילת ישרים" פרק יא: "ואולם אף על פי שבכל העבירות משתדל היצר הרע להחטיא את האדם, כבר יש מהם שהטבע מחמך יותר ובהן מראה לו יתר היתרים, אשר על כן יצטרך בהן יותר חזק לנצח את יצרו ולהנקות מן החטא. וכן אמרו ז"ל (חגיגה יא, ב; ועי' מכות כג, ב), נזל ועריות נפשו [של אדם] מחמך ומתאנה להם".

רבי פנחס החסיד המלומד בניסים

חז"ל מאדירים את שמו של רבי פנחס בן יאיר ומציינים את חסידותו המופלגת, קדושתו ודבקותו בקיום המצוות¹⁰. דבריו של רב יוסף במסכת חולין מעלים את גדולתו של רבי פנחס לגבהים הגבוהים אפילו ממשה רבנו: "אמר רב יוסף: כמה

גירסת הבבלי למסכת שבת. ראו א' היימאן, רבי פנחס בן יאיר, תולדות תנאים ואמוראים ג, ירושלים תשמ"ז, עמ' 1015-1017). ירושלמי, דמאי פ"א ה"ג, כב ע"א: "...דין הוא חסידכון...". סידרת מעשים בסוגיה זו מעלה על נס אף את חסידות בהמתו של רבי פנחס (ראה להלן). יש שמעשי חסידות אחדים מיוחסים לרפ"י ובמקומות מקבילים מיוחסים הם לחסיד רבי חנינא בן דוסא. לכל אלה ראו ש' ספראי, "משנת חסידים בספרות התנאית", בימי הבית ובימי המשנה ב, ירושלים תשנ"ד, עמ' 139 (שם עמ' 504), הע' 19. הצמידות בין חמוריהם של השניים מסתכמת במשפט הבא: "...אם ראשוני בני אנשים - אנו כחמורים, ולא כחמורו של רבי חנינא בן דוסא ושל רבי פנחס בן יאיר...". (שבת קיב, ב). גם הזוהר (ח"ג שם) זיכה את רבי פנחס בכינוי חסיד.

7 עפשטיין, מקדמוניות היהודים ב, ירושלים תשי"ז, עמ' קלח.

8 כתובות מו, א; וכגון זה חולין לז, ב.

9 תחילת פרק עשירי. למובאה ממסכת כתובות ולפסוק מספר דברים, ראו גם הרב ל' אביב, מסילת ישרים מאת החסיד האמיתי רמח"ל, ירושלים תשנ"ד, עמ' שע-שעא.

10 המקורות העיקריים לחלק מסדרת המעשים שהובא לעיל מצויים בירושלמי, דמאי פ"א ה"ג, כא ע"ד - כב ע"א; בבבלי חולין ז, א-ב ועוד. הרחבת דברים בעניין רבי פנחס ניתן למצוא אצל א' היימאן (הנ"ל הע' 6); ל' קאנוביץ, רבי פנחס בן יאיר, מערכות תנאים ד, ירושלים תשכ"ט, עמ' קא-קו; ב' ז' בכר, רבי פנחס בן יאיר, אגדות התנאים ב 2, תל אביב

נפיש גברא [רבי פנחס בן יאיר] ממששה ושתין רבוון" [ושישים רבוא מישראל!]
קריאתו באה על רקע המעשה ברבי פנחס שהיה מהלך כדי לקיים מצוות פדיון
שבויים. במהלכו פגש בנהר. ביקש מן הנהר שיחלוק מימיו לצורך פינוי הדרך, והנהר
חילק מימיו ונשמע לבקשת רבנו. נס זה התרחש שלוש פעמים. מכאן נבעה דעתו של
רב יוסף על גדולתו היתירה של רבי פנחס על משה, שהרי למשה נבקע יס־סוף פעם
אחת בלבד.

אף חמורו נזהר מלאכול מתבואה שאינה מעושרת¹¹. במקום אחר מסופר על
רצונו לגרום קורת רוח לבריות ושלא לגרום להם כל צער, כדרכה של החסידות
(מסילת ישרים פרק יט): שני עניים הניחו אצל רבנו שני סאין שעורין. אלה נזרעו
ורפו, ולאחר זמן כשהגיעו אותם השניים "נאלצו" להביא גמלים וחמורים ולהעמיס
עליהם את תבואותיהם. מידה זו של זהירות וחסידות מוצאת ביטוייה במנהגו של
רבי פנחס שלא להנות מסעודת אביו, ולא לבצוע על פרוסה שאינה שלו (חולין ז, א).
מצוות פדיון שבויים, הצלת בתו של חופר הבורות מטביעה, הסיוע לשני העניים
אשר הניחו אצל רבנו שני סאין של שעורין וזכו לקבל לאחר זמן כמות גדולה
בהרבה מאלה, התנהגות בחסידות וזהירות שלא להנות מסעודה של אחרים, כל
אלה מהווים מעין ציוני דרך לאורח חייו של רבי פנחס, והם משתקפים בברייתא
שהיוותה את הבסיס לכתיבת "מסילת ישרים" כפי שהרמח"ל עצמו מעיד בהקדמת
הספר: "...והנה על־פי הברייתא הזאת הסכמתי לחבר תבואי זה ללמד ולהזכיר
לאחרים תנאי העבודה השלמה למדרגותיהם". כדי להגיע לקיום המצוות יש להשיל
תחילה את מחסומי העצלות, שהרי דרך העצל לחפש אַמְתְּלָאוֹת ותוֹאָנוֹת כדרך
המובילה לאי קיומן של המצוות. ועל כן מודגש במס"י בפרק ו: "...כללו של דבר,
חזוק גדול צריך האדם להתחזק ולהתגבר בזריזות לעשות המצוות, בהשליכו מעליו
כֶּבֶד העֲצָלָה המעֲכֵבֶת על ידו...". עניינה של החסידות במעשה שבין אדם למקום
"ענינו קיום כל המצוות בכל הַדְּקֻדָּקִים שבהם עד מקום שיד האדם מגעת". ובין
אדם לחבירו: "ענינו גְּדֵל ההִטְבָּה שיהיה האדם לעולם מטיב לבריות ולא מרע
להם..."¹².

"האמצעים להשיג לתכלית הזו, הם המצוות אשר צונו עליהן הא-ל יתברך שמו.
ומקום עשית המצוות הוא רק בעולם הזה... כדי שעל ידי האמצעים האלה המזדמנים
לו כאן יוכל להגיע אל המקום שהוכן לו, שהוא העולם הבא... כי הנה אלה [המצוות]
הם המביאים אותנו אל השלמות... נמצינו למדים כי עקר מציאות האדם בעולם
הזה הוא רק לקיים מצוות... לאחוז בהן ולזכות בהן ולא תאבדנה ממנו...". בהיות רבי
פנחס מְדַקְדֵק במצוות, סלל נְתִיבוֹ אל השלמות.

תרפ"ח, עמ' 158-161; מ' מרגליות, אנציקלופדיה לחכמי התלמוד והגאונים ב, תל־אביב
תשנ"ה, עמ' 296-297; רבי פנחס בן יאיר, האנציקלופדיה העברית כז, עמודה 716-717 ועוד.
11 יבמות צט, ב ומקבילות: "...בהמתן של צדיקים אין הקב"ה מביא תקלה על יָדוּ..."
12 פרק יח: בביאור מידת החסידות. פרק יט: בביאור חלקי החסידות.

לא אחת נתעמַת רבי פנחס בן יאיר עם רבי יהודה הנשיא בכל הקשור למצוות התלויות בארץ¹³. מחשבתו של הנשיא להקל בהן לא הניחה דעתו של רבי פנחס, אשר דקדק בדיני מעשרות ושביעית. רבי יהודה הנשיא נסוג לבסוף מרצונו להקל בדיני שמיטה, ובכך קיבל דעתו של רפב"י החסיד. מקרה זה יחד עם האחרים מצביעים על ידיעתו המופלגת בתורה; כאן נמצאת נקודת הקשר עם חותנו, מורו הגדול רבי שמעון בר יוחאי¹⁴.

אמרותיו של רשב"י ויישומן ב"מסילת ישרים"

גדולתם של השניים בתורה נלמדת מן הנאמר במסכת שבת (לג, ב), שבתחילה כאשר היה מקשה רבי שמעון בן יוחאי קושיה היה מתרץ לו רבי פנחס בן יאיר שנים עשר תירוצים, לבסוף כאשר היה מקשה רבי פנחס בן יאיר קושיה היה מתרץ לו רבי שמעון בן יוחאי עשרים וארבעה תירוצים. למרות גדלותו בתורה לא נכללו דבריו בעריכתה של המשנה ע"י רבי, דבריו בהלכה הובאו במשורה ועיקר דבריו באגדה. על תלמודו של רבי שמעון ידוע יותר. לָמד אצל מורו רבי עקיבא י"ג שנים בבני ברק (ויקרא רבה פכ"א ה; כתובות סב, ב). אף לאחר שנאסר, לא עזבו רבי שמעון ובא לדלות תורה מפיו (פסחים קיב, א). בימי שהותו במערה יחד עם בנו, במשך שנים, עסקו שניהם ב"חיי עולם" והתנגדו לעיסוק ב"חיי שעה"¹⁵. כמו רבי פנחס, היו גם הם מלומדים בניסים¹⁶. בצאתם מן המערה קלטו עיניהם משהו מן הגשמיות. ועל כך "רבי שמעון בן יוחאי אומר: אפשר אדם חורש בשעת חרישה וזורע בשעת זריעה... תורה מה תהא עליה? אלא בזמן שישראל עושין רצונו של מקום - מלאכתן נעשית על ידי אחרים... ובזמן שאין ישראל עושין רצונו של מקום - מלאכתן נעשית על ידי עצמן..." (ברכות לה, ב). משמע, כל עולמו של האדם הוא לימוד התורה,

13 ירושלמי, דמאי פ"א ה"ג, כא ע"ד - כב ע"א; א' אופנהיימר, רבי יהודה הנשיא, ירושלים תשס"ז, עמ' 74-75, מציין כי אין להוכיח מכאן שרבי פנחס היה גדול במעמד ובחוכמה מן הנשיא, שביקש שלא ליצור פילוג בעם בנושא מרכזי כמו השמיטה.

14 על התנא ר' שמעון ניתן לעיין גם בספרו של היימאן (הנ"ל הע' 6) עמ' 1178-1189; י' קאנוביץ, רבי שמעון בר יוחאי, ירושלים תשכ"ו, עמ' ט ואילך; ב' ז' בכר, רבי שמעון בן יוחאי, עמ' 45-102; מ' מרגליות (הנ"ל הע' 10) ערך רבי שמעון בן יוחאי; האנציקלופדיה העברית כרך לב, ערך רבי שמעון בן (בר) יוחאי, עמודה 110-111; ז' פראנקל, דרכי המשנה, תל-אביב תשל"ט, עמ' 177-182; א' א' אורבך, חז"ל - פרקי אמונות ודעות, ירושלים תשל"ץ³, עמ' 301, 368, 544; הרב ב' לאו, "רבי שמעון בר יוחאי (רשב"י) ומקומו במסורת ההלכה", חכמים ג, ירושלים תשס"ח, עמ' 118-148 ועוד. אין בכונתו לשרטט מונוגרפיה לא על רבי פנחס בן יאיר ולא על רשב"י, אלא רק לדלות נתונים אחדים שיסללו את דרכם אל נתיב ה'מסילת ישרים'.

15 גישתם ל"חיי שעה" לא הייתה מקובלת בגמ' ברכות לה, ב. השוו לדברי רבי מאיר: "הוי ממעט בעסק, וְעַסְק בתורה" (אבות ד, י).

16 שבת לג, ב; מעילה יז, א-ב. ראו עוד ירוש', שביעית פ"ט ה"א, לח ע"ד. סיפור המערה נתפרש אצל חוקרים בדרכים שונות, חיבורנו אינו עוסק בכך. ראו לכל אלה ב' לאו (הנ"ל הע' 14).

והמלאכה תיעשה על ידי אחרים. לדעתו התורה ניתנת להשגה, אין היא מצוייה בשמים. "עמלה של תורה כל הרוצה ליטול יבא ויטול"¹⁷. הגותו של רשב"י בתורה הייתה כה מוחלטת עד שאמר: "כגון אנו שעוסקין בתלמוד תורה אפילו לקריאת שמע אין אנו מפסיקין..."¹⁸. לדעת רשב"י¹⁹: "עם הארץ אפילו חסיד אפילו קדוש אפילו ישר - ארור הוא לה' א-להי ישראל". כלומר, לשיטת רבי שמעון, החיבור לה' נעשה דרך נתיב התורה בלבד. חסידות, קדושה ויושר אינם מכשירים המובילים לעלייה. קיימת הבחנה בין בני עלייה המהווים את הרובד העליון בין לומדי תורה, לבין הרובד הנמוך המכונה עם הארץ, למרות היותו ספוג במידות נאותות. רבי שמעון ובנו הינם כמובן מבני העלייה, אלה שברוחם שייכים לעולם העליון וגופם נשמר בעולם הארצי (סוכה מה, ב ומקבילות).

התורה "לא בשמים היא" (בבא מציעא נט, ב), אבל תלמודה בעולם הזה מקנה שכרה לעולם הבא. כך הודגש באותו מעשה בתלמיד שחזר מחו"ל כשהוא עשיר. ר' שמעון אשר חש את נפש תלמידיו, הוציאם אל בקעה שנתמלאה בזהב מכוח כוח בניסים, ואמר להם: "אם זהב אתם מבקשים הרי זהב, טלו לכם! אלא היו יודעין כל מה שהוא נוטל עכשיו חלקו של עולם הבא הוא נוטל, שאין מתן שכר התורה אלא לעולם הבא"²⁰.

מחשבתו של רבי פנחס בן יאיר שהייתה נתונה לכלל כנ"ל, מוצאת ביטוייה גם במחשבת רבו: "כל העוזר את ישראל כאילו עוזר את השכינה" (תנחומא ויחי, ה). זהירותו המופלגת שלא לפגוע בזולת מתמצית במאמרו "נוח לו לאדם שיפיל עצמו לתוך כבשן האש ואל ילבין פני חבריו ברבים" (ברכות מג, ב). כיוצא בו "מפני מה תקנו תפילה בלחש? שלא לבייש את עוברי עבירה..." (סוטה לב, ב ומקבילות). יראת

17 אבות דרבי נתן, נוסח א, פרק מא. שלושה כתרים וכתר שם טוב נמנים במשנה אבות פ"ד מ"ג, כאשר כתר תורה הוא הראשון שבהם. אבל בכתבי יד שו"ת הסדר. ראו בהערות לאבות דרבי נתן, שם; מהדורת שכטר, עמ' 130 (כתר שם טוב לא נכלל במדרש קהלת רבה ז, א).

18 ירושלמי, ברכות פ"א ה"ב, ג ע"ב; בבלי, שבת יא, ב: "אמר רבי יוחנן: לא שנו אלא כגון רבי שמעון בן יוחי וחבריו שתורתן אומנותן, אבל בכגון אנו - מפסיקין לקריאת שמע ולתפילה".

19 י' ד' אייזענשטיין, אוצר המדרשים ב, נויארק תרע"ה, עמ' 512 ע"ב. ראו ב' לאו (הנ"ל הע' 14) עמ' 129. בפרקא דרבינו הקדוש בבא דארבעה; מהדורת ש' שענבלום, כא ע"ב הנוסח לדברי רשב"י שונה במקצת: "עם הארץ אפילו חסיד, אפילו ישרן, אפילו קדוש ונאמן..." ככלל ההגדרות המגדירות את עם הארץ מוגוונות. נראה כי מימי רבי יהודה הנשיא ואילך, היחס אל עמי הארץ שונה לחיוב. ממכלול הציטוטים נציין אחד: "ועניי מרודים תביא בית, אילו תלמידי חכמים שהן נכנסין בבתיהן של עמי הארץ, ומרווין אותן מדברי תורה" - ויקרא רבה, לד יג; מהדורת מרגליות, עמ' תתא. לאמור, גם לעמי הארץ ישנה תקנה והם יכולים להימנות בין לומדיה של תורה. לכל העניין עיינו בספרי, ציפורי בימי בית שני, המשנה והתלמוד, ירושלים תשנ"ד, עמ' 260-275.

20 מדרש שמות, פנ"ב ג; שוחר טוב, צב, ח; ירושלמי, ברכות פ"ט ה"ב, יג ע"ד; בראשית רבה, פל"ה ב; מהדורת תיאודור-אלבק, עמ' 329.

ה' נלמדת גם מתוך הגותו של רבי שמעון: "גדול אונאת דברים מאונאת ממוון, שזה נאמר בו 'ויראת מאלקיך' (ויקרא כה, יז) וזה לא נאמר בו 'ויראת מאלקיך'" (בבא מציעא נח, ב). וכן: "אין לו להקב"ה בבית גנזיו אלא אוצר של יראת שמים, שנאמר (ישעיהו לג, ו) 'יראת ה' היא אוצרו'" (ברכות לג, ב. בכ"י משפט זה חסר). על ירא שמים להרחיק עצמו מפני התנהגות המוליכה לליצנות: "אסור לאדם שימלא שחוק פיו בעולם הזה..." כך אמנם נהג ריש לקיש²¹.

לא תמו אימרותיו של רבי שמעון בן יוחאי, אבל דומה כי די בהן כדי לנסות ולבדוק כיצד רמח"ל מרחיב בהן. ראשית לכל היא דבקו המוחלטת של רבי שמעון (ושל חתנו רבי פנחס בן יאיר) בתורה. אכן, התורה פותחת את הברייתא של רבי פנחס, שהרי היא המהות לכול, וממנה נארגות יתר הדרגות המוליכות את האדם אל השלמות. כך נִשְׁנָה בפרק ד של מס"י: "הנה מה שמביא את האדם על דרך-כלל אל הזהירות, הוא לימוד התורה. והוא מה שאמר רבי פנחס בתחילת הברייתא, תורה מביאה לידי זהירות. אמנם על דרך-פֶּרֶט המביא לזה הוא ההתבוננות על חמור העבודה אשר חיב בה האדם ועמק הדין עליה, ויצא לו זה, מן העיון במעשים הכתובים בספרי הקדש ומן הלמוד במאמרי החכמים זכרונם לברכה המעוררים על זה..."

ההתבוננות וההתבודדות באו לו לרבי שמעון משנות לימודיו הרבות אצל רבו - רבי עקיבא, והתבודדותו במערה למשך תקופה ארוכה יחד עם בנו, בה עסקו ב"חיי עולם". ההתבוננות וההתבודדות מעוגנות בדבריו של רמח"ל בפרק ג: "...כללו של דבר, צריך האדם להיות מתבונן בשכלו תמיד בכל זמן ובזמן קבוע לו בהתבודדו, מה הוא הדרך האמתית לפי חק התורה שהאדם צריך לילך בו. ואחר כך יבוא להתבונן על מעשיו אם הם על הדרך הזה אם לא, כי ע"י זה ודאי שיהיה לו נקל לטהר מכל רע ולישר כל דרכיו, וכמו שכתוב (משלי ד כו) "פֶּלֶס מעגל רגלך וכל דרכיך יבנו. ואומר (איכה ג מ) 'נחפשה דרכינו ונחקרה ונשובה עד ה'". ההתבודדות וההתבוננות מוליכות אל הדבקות בא-לוהים ולהשגת "דרכי הישר והעבודה האמתית... ויקר מן הכל הוא ההתבודדות, כי כמו שמסיר מעיניו עניני העולם כן מעביר חמדתם מלבו. וכבר הזכיר דוד המלך עליו השלום בשבח ההתבודדות ואמר (תהילים נה, ז) 'מי יתן לי אבר כיונה... הנה ארחיק נֶדַד אֵלַי במדְבָר סלה'. והנביאים אליהו ואלישע מצאנו היותם מיוחדים מקומם על ההרים מפני התבודדותם. והחכמים החסידים הראשונים ז"ל הלכו בעקבותיהם, כי מצאו להם זה האמצעי היותר מוכן לקנות שלמות הפרישות"²².

21 ברכות לא, א ודק"ס על אתר, ומקבילות. ראו עוד שו"ע או"ח סי' תקס סע' ה: "אסור לאדם שימלא פיו שחוק בעולם הזה". "אזי ימלא שחוק פיניו..." שבתהילים קכו, ב משמעו שמחה, ואין בו עניין של לעג. ואפשר ש"השחוק" האמור כאן הוא שיר תודה הנאמר בקול שמחה, ראו פירוש דעת מקרא על אתר, הערות 3 א, ב.

22 התבודדותו של רשב"י הייתה אמנם מאולצת, הימלטות מן הרומאים (שבת לג, ב), אך היא

הנובע מן הדברים כי רבי שמעון בן יוחאי אכן ניתב עצמו באותן דרכים המוליכות לקניית החסידות וממנה אל מידת הקדושה (פרק כו), כדברי רמח"ל: "...והנה מה שעוזר להשגת המדה הזאת (=קדושה) הוא ההתבודדות והפרישה הרבה, פְּדִי שְׁבִהֶֽעֶדֶר המטרידים תוכל נפשו להתגבר יותר ולהדבק בַּבּוֹרָא... לעיתים נקט רבנו בלשון קשה. כזה היה סגנונו בהתייחסו לעם הארץ, המתואר במקורות כמי שבכל זאת מסילתו אינה דוחקת את עם הארץ, אלא מכלילה אותו בין כל ההמון כולו. כך לשונו²³": והנה יש בהתבוננות הזה הערות הערות (= התעוררויות התעוררויות, כל אחד לפי מצבו) בהדרגה לשלמי הדעת (= שדעתם מושלמת) ולפחותים מהם ולכל ההמון כָּלוּ... רמח"ל אינו מוציא אף אחד מכלל ישראל, יראת החטא מצויה גם אצל עמי הארץ והנשים. כיצד נקנית יראה זו? התשובה: על ידי התבוננות בשני ענינים אִמִּיתִים: "האחד הוא היות שכינתו יתברך נמצאת בכל מקום שבעולם..." השני: "כיון שיתברר לו שבכל - מקום שהוא, הוא עומד לפני שכינתו יתברך, אז מאליה תבוא בו היראה והפחד פן יכשל במעשיו שלא יהיו כראוי לפי רוממות כבודו" (פרק כה).

סיכומם של הדברים מוצאים ביטויים בפרק הראשון של "מסילת ישרים": "...והנה מה שהורונו חכמינו ז"ל הוא, שהאדם לא נברא אלא להתענג על ה' ולהנות מזיו שכינתו, שזהו התענוג האמתי והעדון הגדול מכל העדונים שיכולים להמצא..."

סיכום

רמח"ל, שנולד בשנת תס"ז בפאדובה שבאיטליה ונפטר סביב שנת תק"ז בארץ ישראל, כתב את ספרו "מסילת ישרים" סביב שנת ת"ק, בימי שהותו השלוים באמסטרדם. שם הספר נלקח ממשלי (טו, יז): "מסילת ישרים סור מרע, שְׁמֵר נפשו נִצֵּר דרכו". הספר, העוסק באדם ובחובתו לעבוד את האלוקים ובדרך שעליו לקיים חובתו זו, מעיד על מחברו ועל סגולותיו התורניות, המוסריות והרגשיות²⁴. אחרי שנים שבהן נרדף רמח"ל בגלל חשש שדרכו התורנית חורגת מהמסילה הראויה והמקובלת, הוא הוכיח קבל עם ועולם, בדרך ניתוחה המפורט של הברייתא של רבי פנחס בן יאיר, שדרכו היא דרך ה'; ובלשונו של רמח"ל בהקדמתו ל"מסילת ישרים": "...והנה על פי הברייתא הזאת הסכמתי לחבר חבורי זה, ללמד לעצמי ולהזכיר לאחרים תנאי העבודה השלמה למדרגותיהם..."

זו שהובילה אותו כאמור אל העיסוק ב"חיי עולם". ראו מסילת ישרים, פרק כא: בדרכי קניית החסידות.

23 פרק ד: בדרכי קניית הזהירות. ראו עוד, הרב שמואל נחום הלחמי, מסילת ישרים עם פירוש מסילות יהודה, ירושלים תשס"ח, עמ' פו.

24 ראו וולפסברג (הנ"ל הע' 4) מבוא עמ' ט-יב.